

עסקים ולומדים

זווית יהודית אקטואלית לקהילת אנשי העסקים

פרשת חוקת, כ"ג סיון תשע"ד

עסקי "לחם ומים" ונורמות המוסר של מנהיגי מדינות

א. פרשת חוקת מהווה מעין פרשת מים של מסעי עם ישראל בכלל ושל ספר במדבר בפרט. ללא כל רמז ואזהרה הפסוק הראשון בפרק כ מהווה שער לאירועים המכוננים של שנת הארבעים למסעיהם: "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרִין בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ וַתִּמָּת שָׁם מֵרִים וַתִּקָּבֵר שָׁם" – רק אזכורה של פטירת הנביאה מרמזת לדילוג של כמעט שלושים ותשע שנים מאז מחלוקת קורח ועדתו שתוארה בפרשה הקודמת.

אחד המאפיינים המעניינים בשלב חדש במסע ההתהוות של עם ישראל הוא המפגש המתחדש עם אומות האזור. מאז יציאת העם מתחת עול הכבד של המצרים, הקרב הטעון עם עמלק וביקורו של יתרו בסמוך להר בסיני העם נחשף לייעודו ההיסטורי ולעיצובו של עצם זהותו העצמי מתוך מציאות של בדידות זוהרת מכל מגע עם זר. כעת כהכנה להתמודדויות קיומיות – מדיניות ורוחניות – שיתחייבו לעמוד בהם בכניסה לארץ ישראל מתקיימים מפגשים עם עמים מבני צאצאים של קרובי משפחת אבותיהם, ועם עמים אשר יהוו במשך דורות אויבים מרים שיתנגדו לצמיחת ריבונות ישראלית בקרבם.

המפגש הראשון הוא עם מלכות אדום, צאצאיהם של עשו אחי יעקב אביהם. בציפייה להתקדם במהירות לכיוון הארץ הנספדת שולח משה נציגים לחצר המלך בבקשה: "נַעֲבֹרָה נָא בְּאַרְצְךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מִי בְּאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֹלֵךְ לֹא נֹטֵה יָמִין וּשְׂמֹאל עַד אֲשֶׁר נַעֲבֹר גְּבֻלְךָ" מול תשובתו של מלך אדום הנחרצת, "לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶן בְּחֶרֶב אֵצֶא לְקִרְאֲתְךָ", חוזרים שליחי משה אחרים במסר חדש, כעת בהבעת מוכנות לפצות על כל נזק העלול להיגרם במעבר העם: "וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִסְלָה נַעֲלֶה, וְאִם מִיִּמְיָךְ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנֵי וּנְתִיתִי מִכֶּרֶם רַק אֵין דְּבַר בְּרָגְלִי אֶעֱבֹרָה". כתגובה למשלחת החדשה מלך אדום משגר את צבאו להדוף את הפליטים שהגיעו מהמדבר – "וַיִּמָּאן אָדוֹם נֹתֵן אֶת יִשְׂרָאֵל עֹבֵר בְּגְבֻלוֹ וַיִּט יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיוֹ".

ב. בספר דברים משה חוזר על קורות ישראל בהנהגתו במשך ארבעים שנה. שם נלמד שבאותה תקופה עברו בני ישראל בקרבה לגבולות של עמים אחרים, עמון ומואב, על אף שלא מסופר שם מה היה אופי המפגש עם אותם העמים, גם הם מקרובי אבות האומה. בזיכרון העם בוודאי נשאר אותם מעשי חסד של אברהם אשר גם לקח אתו את לוט, אבי אבותם של בני עמון ומואב, מאור כשדים לארץ כנען ואף יצא למלחמה כדי להציל אותו מידי צבאות גדולים אשר לקחו אותו לשבי.

איזה רושם השאיר אותם מפגשים הנפש העם. אישה נורמות נקבעו בתשתית חיי העם על בסיס התנסויות אלו? תשובה חלקית לשאלה זו ניתנת בתורה במקום מפתיע. במרכזן של המצוות הקובעות את גבולות החיתון מופיעים שוב תיאורם של אותם מפגשים ראשוניים של העם עם אומות האזור שעת יציאתם מהמדבר בהתקרבותם לארץ נושבת:

"לֹא יָבֹא עִמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בְּקֶהֱל ה' גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא יָבֹא לָהֶם בְּקֶהֱל ה' עַד עוֹלָם. עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בְּלַחֵם וּבַמַּיִם בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשֶׁר שָׁכַר עֲלֵיךְ אֶת בְּלַעַם בֶּן בְּעוֹר מִפְתּוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלֶךָ. וְלֹא אָבֵה ה' אֶל־לְהִיךְ לְשִׁמְעֵךְ אֶל בְּלַעַם וַיִּהְיֶךָ ה' אֶל־לְהִיךְ לָךְ אֶת הַקְּלָלָה לְבִרְכָה כִּי אֶהְבֶּךָ ה' אֶל־לְהִיךְ. לֹא תִדְרֹשׁ שְׂלֵמִים וּטְבַתֶּם כָּל יְמֵיךְ לְעוֹלָם. לֹא תִתְעַב אֲדָמִי כִּי אֲחִיךָ הוּא לֹא

תִּתְעַב מִצְרִי כִּי גֵר הָיִית בְּאַרְצוֹ. בְּנִים אֲשֶׁר יוֹלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי (אחרי גירום) יָבֹא לָהֶם בְּקֶהֱל ה'".

מערך הצווים הזה מתמיה. וכי יש לצאצאי המצרים אשר שעבדו את עם ישראל באכזריות יותר זכויות מאלה אשר לא "קדמו אתכם בלחם ומים"?

המקרא נימק את ההקלה היחסית באיסורי החיתון עם צאצאי מצרי באומרו, "כִּי גֵר הָיִית בְּאַרְצוֹ". בחלק ממפרשי המקרא נאמרו על כך דברים נוקבים ביותר. למשל, בפירוש הרמב"ן נאמר: "וכן המצרים הרחיקים שלשה דורות מפני רשעים אשר עשו עמנו רעות רבות וצרות, אבל לא יתעב אותם לעולם, בעבור שהיינו גרים בארצם ונמלטנו עמהם בימי הרעב בכבוד שעשו לאבינו (יוסף) והמליכו עליהם ממנו קצין ומושל".

בשורש מערך הצווים עניין יסודי בהנהגת האדם, בחייו כפרט בחיי חברה ואף בנורמות האמורות לעצב יחסים בין מדינות. האכזריות של המצרים והנוקשות של אדום מחייבות אמנם הרחקה של היטמעות מידות אלו בעם ישראל על ידי חיתון עם צאצאיהם. אך כל זאת לשלושה דורות. לעומת זאת, התורה מחמירה דווקא כלפי העמונים אשר לא ניסו לפגוע בעם באופן ישיר ואלים אבל הפגינו היעלמות מוחלטת מכל תחושה של חמלה ורחמים כלפי אדם בצרה, ונמנעו מלתת לעם חם ומים ולשכור קוסם לפגוע בשורש קיומם הרוחני. התורה מצווה שלא ייכנסו מידות אלו בעם ישראל "עד עולם".

ג. בפתיחת נבואתו הנביא עמוס מתאר את גבול הסבלנות של בורא העולם בכל הקשור לנורמות המעצבות את מדיניות העמים כלפי אויביהם. בעולם לא נגאל סכסוכים בין עמים, ובין קבוצות המתגוששות בין לבין עצמן בתוך מדינות לשם השגת עמדות כוח, הקרב האלים מהווה לצערנו חלק מנוף קיום האדם. גם אז קובע הנביא יש להתייחס ל"אויב" מתוך גבולות אנושיים: על שלושה פשעי... ועל ארבעה לא אשיבנו".

ברוח הנביא עמוס יש לחזור ולשנן: מי שמטיל פצצות אימה של חומרים כימיים על אוכלוסיות אזרחיות אין לו חלק בקהל העמים. מי שמענה מתנגדים פוליטיים במרתפים חשוכים אין לו חלק בקהל העמים. מי שמכניס מפגינים לבתי חולים כדי להוציא אברים מגופם ולמכור אותם סביב העולם, אין לו חלק בקהל העמים.

וביחס לעם ישראל, מי שאינו בעל חמלה ורחמים שאינו מוכן לתת לחם לרעב ומים לצמא – גם כאשר מדובר במי שנראה כמאיים – אין לו חלק בקהל ה'.

הכותב הינו:

הרב דב ברקוביץ, מרבני צהר

